

УДК 355.233.231.1

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.6>**В. В. Шинкаренко**

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Л. В. Клімова

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

І. А. Мазур

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Н. О. Міхіна

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

В. Б. Рудень

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІДЕЇ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті аналізуються основоположні ідеї щодо патріотичного виховання В. Сухомлинського у контексті сучасної освіти і виховання. Визначено, що патріотичне виховання – це «цілеспрямований систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку людей, що формує її моральні якості, переконаність у значущості моральних норм».

Виявлено, що основними цілями патріотичного виховання дітей дошкільного віку та учнівської молоді у сучасних умовах є: збереження духовно-морального здоров'я дітей, залучення їх до моральних цінностей української культури; вивчення історії свого народу, рідної культури; виховання почуття патріотизму: любов до малої Батьківщини – рідного краю, міста; гордість за свій народ та його досягнення; бажання зберігати та примножувати багатство своєї країни.

Встановлено, що патріотичне виховання дітей та учнівської молоді один з основних напрямів роботи освітнього закладу, і містить у собі ряд завдань: виховання у дитини любові та прихильності до сім'ї, близьких людей, свого будинку, дитячого садка, школи, рідної вулиці та міста; розширення уявлень про рідну країну, її столицю; ознайомлення з історичним минулим України та свого міста; розвиток почуття відповідальності та гордості за досягнення Батьківщини; формування толерантності, почуття поваги та симпатії до людей; формування дбайливого ставлення до всього живого; виховання естетично-моральних норм поведінки та моральних якостей дитини та учнівської молоді.

Обґрунтовано механізм патріотичного виховання дітей та учнівської молоді який можна представити формулою: (знання та уявлення) + (мотиви) + (почуття та відносини) + (навички та звички) + (вчинки та поведінка) = морально-патріотична якість. Всі компоненти вище зазначеного механізму важливі, але водночас можуть бути виключені або замінені іншим.

Виявлено засоби патріотичного виховання особистості: художня література, образотворче мистецтво, музика, кіно, діафільми); природа рідного краю (яка викликає у дітей та учнівської молоді приємні почуття, викликає бажання допомогати слабшим та меншим за себе).

Уточнено поняття громадянська спрямованість особистості, як здатність людини регулювати свою поведінку виходячи з прийнятих та засвоєних у розвитку цивільних моральних норм і принципів та неохочість до ситуативних змін. Простіше кажучи, виховувати необхідно патріота, який розуміє і відчуває себе громадянином багатонаціональної та багатоконфесійної країни, що культивує в собі глибинний зв'язок з Батьківщиною, але лояльно і з розумінням відноситься до всіх її громадян.

Ключові слова: патріотизм, учнівська молодь, діти дошкільного віку, сучасна освіта, виховання, особистість.

Постановка проблеми. Нині виховання високоморальної, патріотичної особистості є одним із пріоритетних завдань держави. Роки життя навчання дитини у закладі дошкільної та загальної середньої освіти є вирішальними у становленні її особистості, тому важливо правильно організувати виховання і процес засвоєння дитиною суспільного досвіду. На кожному віковому етапі розвитку дошкільника та учнівської молоді існує своє коло образів, емоцій, уявлень, навичок, які засвоюються нею і стають близькими та незамінними. У звуках і фарбах постає перед дитиною спочатку світ рідної сім'ї, потім світ рідного дитячого садка, надалі – світ рідного краю та, нарешті, світ Батьківщини – Україна. Дуже важливо виростити особистість у світі національної культури, оскільки саме у народній творчості збереглися риси та мислення нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багато науковців приділяли увагу вивченню педагогічної спадщини В. Сухомлинського в контексті патріотичного виховання дітей дошкільного віку та учнівської молоді, серед них: І. Бех, О. Бандура, А. Богуш, Л. Березівська, О. Боровик, Т. Гавтілена, Л. Калужька, О. Коркішко, К. Назаренко, Т. Степанова, О. Сухомлинська, Н. Тарапка, К. Чорна, П. Якобсона. Дослідження таких науковців, як Н. Волошина, Н. Гавриш, В. Кіндрат, Т. Комарова стверджують, що саме в дошкільному та шкільному віці необхідно систематично та наполегливо формувати у дитини почуття патріотизму та громадянського обов'язку.

Мета статті. Виявити основоположні ідеї В. Сухомлинського щодо патріотичного виховання дітей та учнівської молоді у контексті сучасної освіти і виховання.

Виклад основного матеріалу. Як стверджує В. Сухомлинський, виховання – це цілеспрямована діяльність, що здійснюється у системі освіти, має орієнтири на створення умов для розвитку духовності учнів на основі загальнолюдських цінностей; надання їм допомоги у життєвому самовизначенні, моральному, цивільному та професійному самовизначенні; створення умов самореалізації особистості [3, с. 134].

Настанови В. Сухомлинського у сфері морального та патріотичного виховання мали релігійну основу. Він радив виховувати дітей із раннього віку «прагнення діяльності, правдивість, мужність, охайність, ввічливість, шанування старших».

В. Сухомлинський писав про виховання на народній творчості, у праці та працю, наголошував на формуванні почуття патріотизму, любові до свого народу.

У 50-80-ті роки. минулого століття було проведено цілеспрямовані дослідження у сфері патріотичного виховання дошкільнят. Їх очолювали видатні вчені, фахівці у галузі дошкільної педагогіки: Б. Грінченко, О. Духнович, П. Куліш, І. Огієнко, М. Стельмаховича. Кожна тема, що розробляється, мала кілька напрямків, де головне місце приділялося формуванню працьовитості, патріотизму, інтернаціоналізму і моральності.

Наприкінці 80-90-х років. ХХ ст. концепція виховання змінилася. Майже зник із вживання термін «моральне виховання», змінюється погляд на патріотичне та міжнародне виховання, на першому плані висувається залучення дітей до національного мистецтва, до народних традицій, формування доброзичливого ставлення до людей всієї нашої планети. Трудове виховання поступається місцем економічному, більше уваги приділяється особистісному, індивідуальному розвитку колективізму.

Нині єдиного підходу до визначення «патріотичне виховання» немає. На думку П. Онищука, патріотичне виховання – це «цілеспрямований систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку людей, що формує її моральні якості, переконаність у значущості моральних норм» [2, с. 12].

На нашу думку, мета патріотичного виховання дітей дошкільного віку та учнівської молоді полягає в тому, щоб посіяти та виростити в дитячій душі насіння любові до рідної природи, рідного дому та родини, до історії та культури країни, створеної працями рідних та близьких людей, тих.

Досліджуючи праці В. Сухомлинського ми виявили, що педагог стверджував, що дитинство – це щоденне відкриття світу і тому треба зробити так, щоб воно стало, перш за все, пізнанням людини та Вітчизни, їхньої краси та величі.

Патріотизм на думку В. Сухомлинського, це потреба брати участь у всіх справах на благо оточуючих людей, живої природи, наявність у дітей таких якостей, як співчуття, почуття власної гідності та усвідомлення себе частиною навколишнього світу. В. Сухомлинський зауважує, що формування основ патріотичного виховання є одним із найважливіших завдань морального виховання [4, с. 472].

У такій постановці патріотичне виховання важливе не тільки для успішного розвитку суспільства і держави, але передусім, для самої людини як необхідної складової розвиненої особистості. У сучасній Україні патріотичне виховання дітей та учнівської молоді є одним з основних завдань освіти. Для формування почуття патріотизму дуже важливо забезпечити дану категорію дітей знаннями про Батьківщину, дати базисні уявлення про країну, народ, звичаї, історію, культуру.

Основними цілями патріотичного виховання дітей дошкільного віку та учнівської молоді у сучасних умовах є:

- збереження духовно-морального здоров'я дітей, залучення їх до моральних цінностей української культури;

- вивчення історії свого народу, рідної культури;

- виховання почуття патріотизму: любов до малої Батьківщини – рідного краю, міста; гордість за свій народ та його досягнення; бажання зберегти та примножувати багатство своєї країни.

На думку В. Сухомлинського [4, с. 474] патріотичне виховання дітей та учнівської молоді це один з основних напрямів роботи освітнього закладу, і має містити у собі ряд завдань:

- виховання у дитини кохання та прихильності до сім'ї, близьких людей, свого будинку, дитячого садка, школи, рідної вулиці та міста;

- розширення уявлень про рідну країну, її столицю;

- ознайомлення з історичним минулим України та свого міста;

- розвиток почуття відповідальності та гордості за досягнення Батьківщини;

- формування толерантності, почуття поваги та симпатії до людей;

- формування дбайливого ставлення до всього живого;

- виховання естетично-моральних норм поведінки та моральних якостей дитини та учнівської молоді.

Готовність педагогів до роботи з формування патріотизму на думку С. Тесленко, має на меті наявність у них певного рівня професійної компетентності, власного досвіду, а також можливість до самооцінки та саморегуляції, самого настрою на вирішення поставлених завдань. Обов'язкова умова успішного патріотичного виховання – високий рівень взаємовідносин між дорослими та дітьми, ставлення дорослих до дітей. Вони повинні бути засновані на повазі до особи зростаючої людини, любові до неї, знання законів психічного та фізичного розвитку [6, с. 165].

І. Бех стверджує, що важливе значення має і чіткий розпорядок життя закладу освіти, оснащення груп та ділянки необхідним матеріалом, обладнанням, педагогічно доцільне їхнє розташування та використання. Важливо створити

в групі таку обстановку, щоб у дитини виникало позитивне емоційне ставлення до оточуючих його людей. З метою здійснення патріотичного виховання у закладі дошкільної освіти мають бути створені всі умови для того, щоб діти могли довіряти покладатися на постійну турботу та підтримку дорослих [1, с. 112].

Н. Тарапака зауважує, що у формуванні особистості дитини та учнівської молоді під час патріотичного виховання важливе значення мають мотиви, що спонукають до певної поведінки, та діяльності. Мотиви можуть бути моральні, суспільні чи егоїстичні. Вихователю або вчителю неодмінно потрібно знати про помисли, почуття, наміри дитини, щоб правильно оцінити вчинок, поведінку. Знаючи причини, що спонукали вихованця до того чи іншого вчинку, педагог зможе знайти найвірніші методи морального виховання, адже мотиви поведінки формуються головним чином у процесі досвіду, який набуває дитина у повсякденному житті та діяльності, у взаєминах з дорослими та однолітками [5, с. 61].

В наших попередніх працях ми визначили, що особливостями прояву моральних та патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку та учнівської молоді є швидкоплинність та ситуативність. Дитину може схвилювати щойно почута розповідь про героїчний вчинок, але потім на ці враження накладаються інші, і перше почуття, що виникло, може згаснути, тому, як відзначають психологи, необхідно закріпити це почуття в багаторазових переживаннях. Завдання педагогічного працівника полягає у цілеспрямованій роботі зі створення відповідних виховних моментів. Подібні завдання вирішуються у всіх видах дитячої діяльності: на заняттях, в іграх, у праці, побуті [7, с. 193].

Також необхідно відзначити, що світогляд педагога, його особистий приклад, погляди, судження, активна життєва позиція, залучення батьків до життя своїх дітей – найсильніші чинники виховання. На кожному віковому етапі патріотичні прояви у дитини мають свої особливості й, відповідно, свої виховні завдання, виходячи з яких, визначаються провідні форми та методи роботи.

У особистості має виникнути бажання опанувати певну моральну якість, адже важливо, щоб виникли мотиви щодо її придбання. Виникнення певного мотиву містить також у собі ставлення до певної якості, яке формує соціальні почуття. Почуття надають цьому процесу особистісно значуще забарвлення і мають вплив на міцність якості, що формується.

Тобто почуття та розуміння сприяють виникненню потреби в їх реалізації – у певних діях, поведінці. Певні дії особистості, її поведінка та вчинки беруть на себе функцію зворотного зв'язку, що надає можливість перевірити та підтвердити міцність формованої якості. Таким чином, меха-

нізм патріотичного виховання можна представити формулою: (знання та уявлення) + (мотиви) + (почуття та відносини) + (навички та звички) + (вчинки та поведінка) = патріотична якість.

Ця побудова має об'єктивний характер. Вона має прояв майже завжди, при формуванні будь-якої якості людини. Всі компоненти вище зазначеного механізму важливі, але водночас можуть бути виключені або замінені іншим. Не можна сформувати патріотичну якість особистості лише виховуючи уявлення про неї, не викликаючи позитивного ставлення до цієї якості та бажання опанувати нею. Дія такої побудови має гнучкий характер: послідовність компонентів може змінюватися при різних ситуаціях: від особливості якості та віку об'єкта виховання тощо.

За ствердженням В. Сухомлинського [4, с. 487], морально-патріотичне виховання варто здійснювати з використання окремих методів та прийомів, при цьому засоби морально-патріотичного виховання особистості будуть наступні:

– художні засоби (художня література, образотворче мистецтво, музика, кіно, діафільми);

– природа рідного краю. Вона викликає у дітей та учнівської молоді приємні почуття, викликає бажання допомогти слабшим та меншим за себе. Вплив природи на особистість дітей формує відчуття причетності, приналежності до цього куточку Землі, та приналежності цього куточка маленькою людини.

На нашу думку, найважливішим методом педагогічного впливу є спостереження навколишньої дійсності. Однак якщо педагог зведе роботу з патріотичного виховання дітей та учнівської молоді тільки до організації спостережень, він дуже обмежить коло знань та уявлень дітей, не зможе дати уявлення дитині про всю країну. Таке завдання він зможе вирішити лише вміло поєднуючи спостереження з читанням художньої літератури, слуханням музики, розглядом картин, переглядом фільмів, тематичних презентацій.

Велике значення має активна різноманітна діяльність дітей та учнівської молоді, оскільки бути патріотом – це знати і любити свою країну, а й активно діяти на її благо. І тому бажано використовувати різні форми організації діяльності дітей, основою якої є тематичні заняття. Адже вони спрямовані на підвищення мисленнєвої активності. Цьому допомагають прийоми порівняння, питання, індивідуальні завдання, звернення до досвіду дітей та учнів. Необхідно привчати їх самостійно аналізувати побачене, робити узагальнення, висновки [8, с. 78].

Також зазначимо, що для створення позитивної емоційної атмосфери та активізації пізнавального інтересу дітей та учнівської молоді необхідно широко застосовувати ігрові прийоми під час занять. Наприклад, вивчення народних промислів

України може відбуватися під час проведення гри «Магазин сувенірів». Великий інтерес викликають у дітей ігри-подорожі до минулого міста, річкою. Кожна тема підкріплюється різними іграми, продуктивними видами діяльності (виготовлення колажів, виробів, альбомів, тематичне малювання). Підсумки роботи над темою, що поєднує знання дітей, можуть бути представлені під час спільних свят, сімейних розваг.

Висновки і пропозиції. Таким чином, сучасна педагогіка має у своєму розпорядженні великий і різноманітний інструментарій, що дозволяє забезпечувати ефективну реалізацію завдань патріотичного виховання як дітей дошкільного віку так і учнівської молоді. Це різноманітні форми, методи, прийоми роботи, організація предметного евристичного середовища, спеціалізована спрямованість занять тощо. Однак найбільшого результату можна досягти лише в комплексному використанні методів та прийомів, спрямованих на формування моральності та почуття патріотизму у дітей та учнів. У цьому великого значення набуває роль сім'ї у вихованні моральності дитини, її традиції, підвалини, орієнтація в розвитку громадянськості і духовності. Важливе завдання як закладів дошкільної освіти так і закладів загальної середньої освіти у цьому, щоб забезпечити сім'ю основним педагогічним інструментарієм, зробити її союзницею у реалізації основних аспектів патріотичного виховання.

Формування патріотичних почуттів дітей має базуватися на глибокій та ґрунтовній роботі з морального виховання дітей дошкільного та шкільного віку. Це завдання актуальне саме у контексті сьогоденної національної політики держави. Патріотичне виховання учнівської молоді включає завдання прилучення до своєї національної культури, але передбачає виховання поваги до всіх народів, цим доповнюється компонент громадянського виховання.

Список використаної літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності : наук. вид. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
2. Онищук П. В. Педагогічні засади технології формування патріотичних рис в учнів шкіл-гімназій, ліцеїв : автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01/ Прикарпатський ун-т ім. В. С. Стефаника. Івано-Франківськ, 1996. 22 с.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5 т. К : Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 134-136.
4. Сухомлинський В. О. Виховання обов'язку. Вибрані твори: в 5 т. К : Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 472-488.
5. Тарапака Н. В. Погляди В. О. Сухомлинського на проблему на національно-патріотичного

- виховання дітей дошкільного віку. Педагогічний вісник. 2018. № 1-2. С. 61-65.
6. Тесленко С. Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку в контексті педагогіки Василя Сухомлинського. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. № 3 (62), вересень 2018. С. 165-169.
  7. Шинкаренко В. В. Національна свідомість як складова патріотичного виховання старшокласників закладах загальної середньої освіти. «Інноваційна педагогіка»: науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій. 2023. Вип. 55. Т. 1, С. 193-196. URL: <http://surl.li/jsmrp>
  8. Шинкаренко В. В., Клімова Л. В., Міхіна Н. О., Мазур І. А. Виховні засади розвитку особистості патріота України. Acta Pedagogica Volynienses, 3, 2023. С. 78-83, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.3.12>

Shynkarenko V., Klimova L., Mazur I., Mikhina N., Ruden V. Conceptual ideas of patriotic education of children and student youth in the scientific heritage of V. Sukhomlynsky

The article analyzes the fundamental ideas regarding the patriotic education of V. Sukhomlynskyi in the context of modern education and upbringing. It was determined that patriotic education is «a purposeful systematic influence on the consciousness, feelings and behavior of people, which forms their moral qualities, conviction in the importance of moral norms.»

It was revealed that the main goals of patriotic education of preschool children and school youth in modern conditions are: preserving the spiritual and moral health of children, involving them in the moral values of Ukrainian culture; studying the history of one's people, native culture; fostering a sense of patriotism: love for the small Motherland – native region, city; pride in one's people and their achievements; the desire to preserve and increase the wealth of one's country.

It has been established that patriotic upbringing of children and student youth is one of the main directions of the work of an educational institution, and it includes a number of tasks: raising a child's love and affection for his family, loved ones, his home, kindergarten, school, native street and city; expansion of ideas about the native country, its capital; familiarization with the historical past of Ukraine and one's city; development of a sense of responsibility and pride for the achievements of the Motherland; formation of tolerance, respect and sympathy for people; formation of a caring attitude towards all living things; education of aesthetic and moral norms of behavior and moral qualities of children and schoolchildren.

The mechanism of patriotic education of children and student youth is substantiated, which can be represented by the formula: (knowledge and ideas) + (motives) + (feelings and relationships) + (skills and habits) + (deeds and behavior) = moral and patriotic quality. All components of the above-mentioned mechanism are important, but at the same time they can be excluded or replaced by others.

The means of patriotic education of the personality have been identified: artistic means (fiction, visual arts, music, cinema, filmstrips); the nature of the native land (which evokes pleasant feelings in children and schoolchildren, evokes a desire to help those who are weaker and smaller than themselves).

The concept of the civic orientation of the individual is clarified, as the ability of a person to regulate his behavior based on the accepted and learned civil moral norms and principles in the development and reluctance to situational changes. Simply put, it is necessary to raise a patriot who understands and feels like a citizen of a multi-ethnic and multi-confessional country, who cultivates a deep connection with the Motherland, but treats all its citizens with loyalty and understanding.

Key words: patriotism, student youth, children of preschool age, modern education, upbringing, personality.